

Öğretim Tasarımında İhtiyaç Analizi ve Değerlendirmesi

Rukiye AYDOĞAN¹

Özet

Öğretim tasarımının ilk adımı ihtiyaçların belirlenmesidir. Öğretim tasarımı çalışmalarının büyük bir bölümü analiz aşaması ile ilgilidir. Öğretim tasarımı gerçekleştirilirken ilk olarak öğretim ihtiyaçları belirlenmelidir. İhtiyaçların belirlenmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi ise rastgele değil planlı bir süreçtir. İhtiyaç analizi ve değerlendirmesinin ele alındığı bu çalışmada alanyazında öne çıkan başlıklar ile bir derleme yapılmıştır. İhtiyaç kavramı tanımlanmış, ihtiyaç analizi ve değerlendirilmesi açıklanmış, ihtiyaç analizinde kullanılan yaklaşımlar, ihtiyaç türleri, ihtiyaç değerlendirmenin işlevleri, ihtiyaç değerlendirmenin aşamaları, ihtiyaç analiz teknikleri ve bilgi toplamada kullanılabilecek bazı araçlar genel olarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhtiyaç analizi, ihtiyaç değerlendirme, öğretim tasarımı

A Conceptual Analysis on Professional Ethics in School Administrators and Teachers

Abstract

The first step in instructional design is to identify needs. Most of the instructional design studies are related to the analysis phase. In instructional design, instructional needs should be determined first. Identifying, analyzing and evaluating needs is not a random but a planned process. In this study on needs analysis and assessment, a review was made of the prominent titles in the literature. The concept of needs is defined, needs analysis and assessment are explained, approaches used in needs analysis, types of needs, functions of needs assessment, stages of needs assessment, needs analysis techniques and some tools that can be used to collect information are generally explained.

Keywords: Needs analysis, needs assessment, instructional design

Makale Geçmişi	Geliş: 10.10.2022	Kabul:26.11.2022	Yayın: 27.12.2022
Makale Türü	Derleme Makalesi		
Önerilen Atf	Rukiye, A. (2023). Öğretim tasarımında ihtiyaç analizi ve değerlendirme. <i>Uluslararası Disiplinlerarası Mükemmellik Arayışı Dergisi (UDMAD)</i> , 2(2), 19-26.		

Giriş

Öğretim tasarımı bir süreçtir ve amacı öğrenmeyi oluşturacak etkili bir sistem ortaya koymaktır. Bu sürecin aşamaları ise bir zincirin halkaları gibidir. Baştan yapılacak küçük bir hata eğitimde büyük kayıplara neden olabilir. Dolayısıyla ilk adım olan analiz basamağı önem taşımaktadır. Öğretim tasarımı çalışmalarının büyük bir bölümü analiz (çözümleme) aşamasıyla ilgilidir. Buradaki işlemlerin doğru ve kapsamlı gerçekleştirilmesi alınacak kararları etkilemesi bakımından da önem taşımaktadır (Rossett, 1987). Öğretim tasarımı gerçekleştirilmeden önce ilk olarak öğretim ihtiyaçları belirlenmeli ve değerlendirilmelidir. Öncelikle öğretim ihtiyacını tanımlanmasının ardından öğretim sürecinin bu ihtiyacı çözüp çözmeyeceğine karar vermek gerekir (Fer, 2011). Tasarımcılar öğretimin dizayn edilip edilemeyeceğini bulmak için ihtiyaç değerlendirme yaparlar (Smith, 2004). İhtiyaç değerlendirme öğretim tasarımının ilk adımıdır, çünkü “Hedef grup önerilen öğretime ihtiyaç duyuyor mu?” sorusunun

¹ Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, rukiye.aydogan@adu.edu.tr ORCID ID:0000-0002-8967-2684.

yanıtı aranır. Bu sorunun yanıtı “Evet, ihtiyaç duyuyor” biçiminde alındığında öğretim tasarımı başlar (Fer, 2011).

İhtiyaç; eksiklik duyulan şey, gereksinim olarak tanımlanmaktadır [Türk Dil Kurumu (TDK), 2012]. Kemp ve diğerleri (1998) ise ihtiyacı, beklenen ile mevcut koşullar arasındaki boşluk olarak tanımlamaktadır. İhtiyaç; bir amacın gerçekleştirilmesi için gerekli ve yararlı olan konu, olgu ya da güçlü istektir. İnsan hayatında ihtiyaçlar önemli bir yere sahiptir. Örneğin; aç değilken ve yeme ihtiyacı yokken en güzel yemekler bile beğenilmeyebilir. Bu nedenle doğru seçimlerin kaynağı gerçek ihtiyaçlar olmalıdır (Karacaoğlu, 2011). Eğitsel açıdan bir eksiklik ya da boşluk olması ise eğitim ihtiyacını göstermektedir. Bu açıdan eğitim ihtiyacı kavramı eksik olan veya istenilen bir duruma ulaşmak için gerek görülen birtakım anlayış, tavır ve becerileri kapsamaktadır (Atwood ve Ellis, 1971: 11-12; Akt. Arsal, 1998). Arzu edilen ile mevcut durum arasındaki boşlukları tanımlamaya, öncelik sırasına koymaya ve en önemlileri seçmeye yardımcı olur. İhtiyaç değerlendirmesi ile nereye gidilmesi gerektiği ve oraya ne zaman varılacağı belirlenebilmektedir. İhtiyaçları analiz etmek için temel bilgilere sahip olmak gerekir (Kaufman ve diğerleri, 1993).

İhtiyaç değerlendirmesi, eğitim yapılarak karşılanabilecek açık bir örgütsel ihtiyaç hakkında bilgi toplama sürecidir. İhtiyaç mevcut bir performansı iyileştirme veya bir eksikliği düzeltme arzusu olabilir. Eksiklik ise mevcut standartlara uymayan bir performanstır (Barbazette, 2006). İhtiyaç değerlendirme, gereksiz kaynak, personel ve zaman harcamayı en aza indirmek için çabaların ortak noktasıdır (Altschuld ve Lepicki, 2009). İhtiyaç değerlendirmesi artık yüksek önceliğe sahip bir işlemdir. Diğer yandan kavramsal olarak karmaşık ve teknik olarak zor olduğunu söylemek mümkündür (Stevens ve Gabbay, 1991). Öğrenme ihtiyaçlarının değerlendirilmesi eğitim sürecinde ve uygulamalarda değişikliklere yol açan önemli bir aşamadır. Öğrenme ihtiyaçlarının değerlendirilmesi çok farklı amaçlarla yapılabilir. Bu nedenle amaç tanımlanmalı, kullanılan yöntem ve bulguların nasıl kullanılacağı belirlenmelidir (Grant, 2002). İhtiyaç değerlendirme bir eğitim örgütü açısından düşünüldüğünde de hedeflere ulaşmaya yardımcı olmak amacıyla yapılan sürekli bir veri toplama sürecidir. İhtiyaç analizinin yapılması bir eğitim programının başarısı için de temel oluşturmaktadır. Genellikle kuruluşlar ihtiyaç analizi yapmadan eğitim gerçekleştirilmektedir. Bu durumda da gereğinden fazla ya da az eğitim yapılabilen ve temel noktalar kaçırılabilir (Brown, 2002). Bir eğitim programının başarısı ihtiyaçların doğru değerlendirilmesine de bağlıdır. Alanyazında ihtiyaçlara dayalı olarak eğitim verilmesi halinde katılımcıların yetkinlik düzeylerinde anlamlı farklılığı kanıtlayan çalışmalar bulunmaktadır (Sarkar, 2013).

İhtiyaç analizi ve değerlendirilmesi

Gerek program geliştirmenin gerekse öğretim tasarımının ilk adımı olan analiz basamağı için genellikle ihtiyaç saptama, ihtiyaç analizi, ihtiyaç değerlendirme, gereksinim çözümlemesi gibi isimlendirmeler kullanılmaktadır. Demirel (2005) ise ihtiyaç analizini (need analysis) bir amaca ulaşmak için gerekli istemlerin ve verilerin çözümlenmesi işlemi olarak tanımlarken, ihtiyaç değerlendirmeyi (need assessment) insan ihtiyaçlarını ortaya çıkartma ve bunlar arasında öncelik sırası yapma şeklinde tanımlamaktadır.

İhtiyaç değerlendirmesi 1960’lı yılların ortalarında ortaya çıkmıştır. İhtiyaç değerlendirme, o dönemde yapılan toplumsal düzenlemelerin bir çıktısıdır. Esas olarak hedeflerin mali açıdan planlaması temeline dayanmaktadır ancak zamanla eğitim alanında da kullanılmaya başlanmıştır (Demirel, 2005). Öğretim tasarımı süreci, öğretimsel bir sorunun veya ihtiyacın belirlenmesi ile başlamaktadır (Akkoyunlu, 2008). İhtiyaç belirlemede hedef grupta yer alanların karşılaşmış olduğu problemler tanımlanmaktadır. Ayrıca herhangi bir ders, iş ya da görev için öğrenende olması beklenen bilgi, beceri, tutumlar arasındaki farklar da belirlenmektedir. Yine ihtiyaç analizi ile öğrenenlerin ilgi, ihtiyaç, istek ve düşünce açısından bireysel farklılıkları da belirlenmektedir (Fer, 2011). İhtiyaç analizi bir öğretim ortamında mevcut durumun tespit edilmesi amacıyla yapılacak işlemlerin planlanması ve istenilen durumun ortaya konması sürecidir. İhtiyaç analizi aynı zamanda mevcut durumun tanımlanması için yapılan işlemler ve alınan tüm kararların bütünüdür (Ocak, 2011). İhtiyaç analizi, hedefler, kapsam ve şekil hakkında karar verilmesi için ihtiyaç duyulan bilgileri sağlar (Abella, 1996). Eğitim alanında ihtiyaçların sağlıklı ve doğru bir şekilde tanımlanması hedef kitlenin, eğitimin içeriğinin, kullanılan yöntem ve tekniklerin belirlenmesinde daha özel bir yaklaşımla hareket etmesini sağlamakta ve daha

verimli tasarımlar oluşturulabilir. İhtiyacın doğru bir şekilde belirlenmesi ile kişiler doğru eğitimlere yönlendirebilmektedir. Bu durum ise hem bireysel hem de örgütsel performansını artırmaktadır (Günüz, 2006). Başlangıç ve ilk adım olan ihtiyaç analizi basamağının önemini ortadadır.

İhtiyaç analizinde kullanılan yaklaşımlar

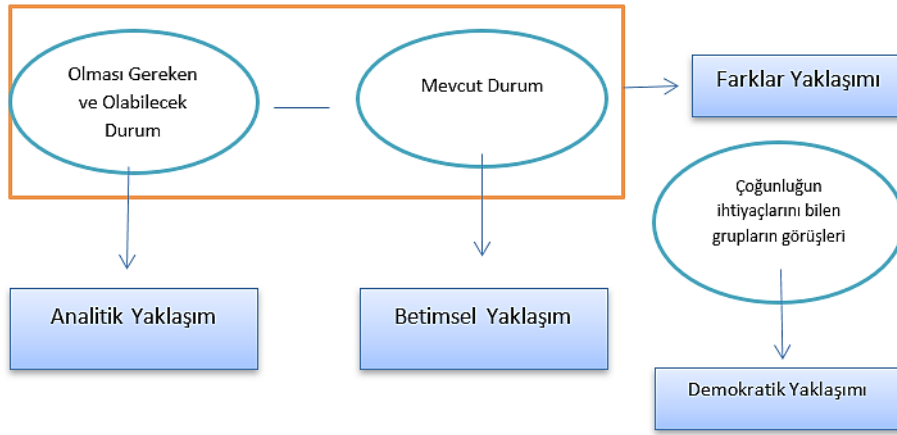
İhtiyacın analiz edilmesinde dört farklı yaklaşımdan söz edilmektedir. Bu yaklaşımlar genel olarak şu şekilde açıklanmaktadır (Demirel, 2005):

- *Farklar yaklaşımı*: Gözlenen başarı ile beklenen başarı arasındaki fark karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma ile belirlenen fark bir problemin var olup olmadığını ortaya koymaktadır. Eğer problem var ise de çözüm yolları aranır.
- *Demokratik yaklaşım*: Çoğunluğun istediği değerler ve değişiklikler söz konusudur.
- *Analitik yaklaşım*: Bu yaklaşımda gelecekte ortaya çıkma olasılığı olan durumlardan hareket edilerek ihtiyaçlar belirlenmektedir. Bugüne ilişkin mevcut bilgilerden faydalanılır ve gelecek için varsayımlarda bulunulur. Daha çok eleştirel düşünce ile hareket edilerek çözüm yolları aranmaktadır.
- *Betimsel yaklaşım*: Bu yaklaşımda bir durumun ya da nesnenin eksikliği ile ortaya çıkacak zarar ile varlığı ile elde edilecek yarar ele alınarak değerlendirme yapılmaktadır. Örneğin bir eğitim kurumunun eksikleri tespit edilerek hedefleri belirlenmiş ise bu betimsel bir yaklaşımdır.

İhtiyaç analizi rehber ve yol gösterici bir süreç olarak kabul edilmelidir. Çünkü ihtiyaç analizinin temel amacı ihtiyaçlar konusunda doğru tespitler yapmak ve pratik, uygulanabilir çözümler oluşturmaktır. Farklı durumlara göre ideal yaklaşımı belirleyebilmek için ihtiyaç analizi yaklaşımlarının bilinmesi önemli görülmektedir (Karacaoğlu, 2011). İhtiyaç belirleme yaklaşımlarına Şekil 1’de yer verilmiştir.

Şekil 1

İhtiyaç Belirleme Yaklaşımları

Kaynak: Karacaloğlu, C. (2011). *Online Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: İhtiyaç Yayıncılık

Şekil 1 de görüldüğü gibi analitik yaklaşım geleceğe dönük bir yaklaşım iken, betimsel yaklaşım var olan mevcut durumu analiz etmektedir. Farklar yaklaşımı bu iki durum arasındaki farka bakarken demokratik yaklaşımda çoğunluğun görüşleri alınmaktadır.

İhtiyaç Türleri

Gereksinim kavramı, değişik bilim dalları açısından farklı yönleriyle inceleme konusu olmuştur. Örneğin, psikologlara göre insanların temel ve öğrenilmiş gereksinimleri vardır. Fizyologlar insanların biyolojik gereksinimleri üzerinde durmaktadır. Ekonomistler ise üretim ve tüketim süreçlerinin ortaya çıkardığı gereksinimleri tartışmaktadır (Şimşek, 2009). Eğitim ihtiyaçları da toplumsal ihtiyaçların bir türüdür. İhtiyaç değerlendirmesi, planlaması ve düzenlenmesinde altı farklı ihtiyaç türü kullanılmaktadır. Bunlar (Akkoyunlu, 2008; Kemp, 1998; Şimşek, 2009):

- *Normatif ihtiyaçlar (Ölçüte dayalı gereksinimler)*: Bu ihtiyaçlar hedef kitlenin ihtiyaçlarının bir ölçütle karşılaştırılmasıyla belirlenmektedir. Ulusal düzeyde yapılan Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı (ALES), Liselere Geçiş Sistemi (LGS) gibi sınavlardan elde edilen performanslar test normlarını göstermektedir. Var olan performans bu normlardan daha düşük ise normatif bir ihtiyaçtan söz edilebilmektedir.
- *Karşılaştırmalı ihtiyaçlar*: Karşılaştırmalı ihtiyaçlar hedef kitlenin aynı koşullara sahip farklı bir grup ile karşılaştırılması ile tanımlanmaktadır. Yani burada bir norm yerine başka bir grupla karşılaştırma vardır. Bir sınıfın farklı bir sınıf ile karşılaştırılması bu duruma örnek verilebilir.
- *Hissedilen ihtiyaçlar (Duyumsanan gereksinimler)*: Hissedilen ihtiyaçlar bireysel bir istek ya da ihtiyacı kapsamaktadır. Hissedilen ihtiyaçlar, var olan ile beklenen arasındaki farkı göstermektedir. Bireysel ihtiyaçlar geliştirilmek istenen performans ile ilgili ihtiyaçları belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bireysel ihtiyaçları belirlemenin en iyi yolu ise görüşme ya da anket olabilmektedir.
- *İfade edilen ihtiyaçlar (Açıklanmış gereksinimler)*: Bu tür ihtiyaçlar ekonomideki talep kavramına benzemektedir. Herhangi bir şeye gereksinim duyan insanlar, bir araya gelerek bir talep oluştururlar. Bir okulda öğrencilerin bir araya gelerek bir konuda ders istemesi örnek olarak verilebilir.
- *Önceden tahmin edilen ve geleceğe ilişkin ihtiyaçlar (Yordanmış gereksinimler)*: Bu tür ihtiyaçlar gelecekte olabilecek durumlarla ilgilidir. Tahminlere dayanabileceği gibi önceden verilmiş kararlara da dayanabilir. Zorunlu eğitim sisteminde bir değişiklik yapılması durumunda ortaya çıkması beklenen bina ve öğretmen ihtiyacının hesaplanması durumu örnek verilebilir.
- *Acil ihtiyaçlar (Yaşamsal olay türü gereksinimler)*: Acil ihtiyaçlar çok ender rastlanan ama sonuçları açısından yıkıcı etkileri olan durumlardan yola çıkarak belirlenmektedir. Geçmişte yaşanan büyük bir deprem sonrası bilinçli olma konusunda eksiklik olduğunun düşünülerek eğitim ihtiyacı olduğunu belirlemek örnek verilebilir.

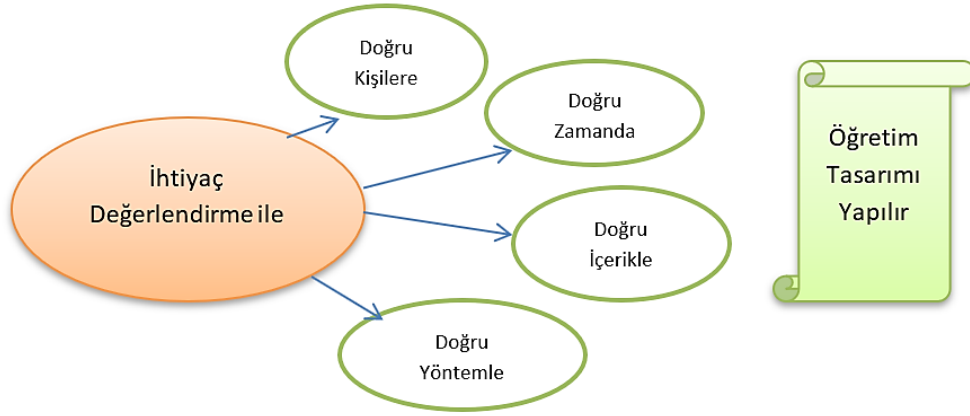
İhtiyaç Değerlendirme Süreci

İhtiyaç değerlendirmesi eğitimsel ihtiyaçların tanımlandığı ve önceliklerin belirlendiği bir süreçtir (Mc. Neil, 1997). “Ne” ile “Ne olmalı?” arasındaki farkın, kurumlar ya da bireyler açısından belirlenmesidir. Belirlenen farkın ne şekilde kapatılacağına yönelik önceliklerin tespitini de kapsamaktadır. Karar vermeye yardımcı olmaktadır. En önemli görülen durumlar önceliklerine göre sıralanmaktadır (Demirel, 2005). İhtiyaç değerlendirmede hem öğretimin hem de hedef kitleyi oluşturan öğrenenlerin özellikleri ve bahsi geçen öğretime ihtiyaç olup olmadığı belirlenmektedir. Bilgiler toplanmakta, yorumlanmakta ve karara varılmaktadır (Fer, 2011). İhtiyaç değerlendirmesinin ardından nereye doğru ve neden ilerlendiği ortaya çıkmaktadır (Demirel, 2005).

İhtiyaç değerlendirme öğretim tasarımında da doğru kararları vermeye yardımcı olacak bilgileri sağlamaktadır. Alınan kararlar kabul görme oranına katkı sağlamakta ve koordinasyonu geliştirmektedir (Fer, 2011). İhtiyaç değerlendirme bazı işlevleri yerine getirmektedir. Belirli bir çalışmaya yönelik ihtiyaçlar belirlenir, önemli ihtiyaçlar belirlenir, müdahale etmede öncelikleri oluşturur, öğretimin etkisini değerlendirmede veri tabanı oluşturur (Kemp ve diğerleri, 1998). Öğretim tasarımında ihtiyaç değerlendirmenin işlevleri de Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2

İhtiyaç Değerlendirmenin İşlevleri

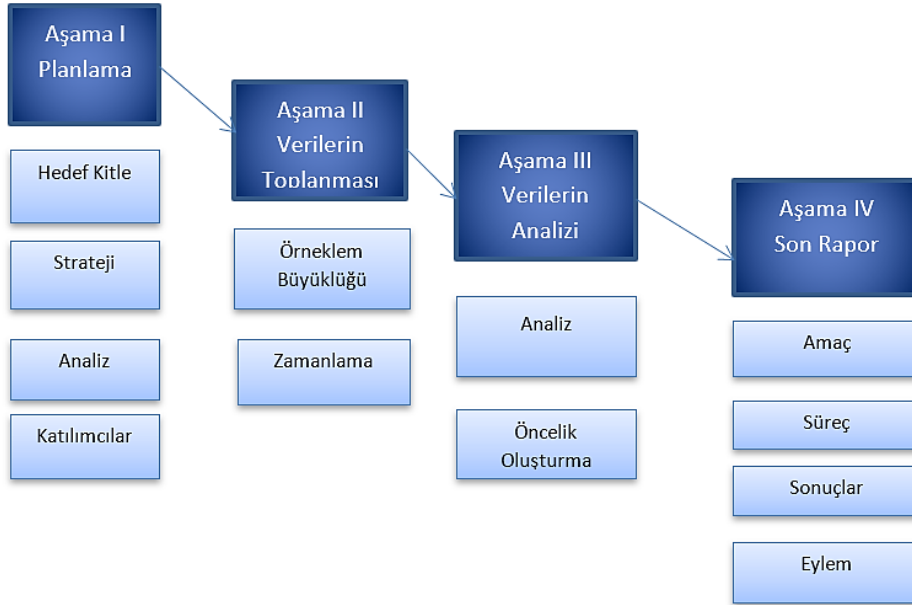
Kaynak: Fer, S. (2011). *Öğretim Tasarımı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

İhtiyaç değerlendirme sürecinde geleceğe odaklanılmaktadır ve bazı soruların sorulması gereklidir: “Niçin ihtiyaç analizi yapılacak ve başarılmak istenilen nedir?”, “Bilgiler niçin toplanacak ve ne tür bilgi toplanacak?”, “Bilgiler kimden, ne zaman, nasıl toplanacak?”, “Toplanan bilgilerin analizi nasıl yapılacak?”, “Toplanan bilgiler nasıl yorumlanacak ve nasıl kullanılacak?” (Fer, 2011). İhtiyaç değerlendirme aşamaları farklı yazarlar tarafından farklı biçimlerde ele alınmıştır. Alanyazında ihtiyaç analizinin değerlendirilmesinde dört aşama genel kabul görmektedir.

- **Planlama/hazırlık evresi:** Öncelikli işlemlerin belirlenmesi sürecidir. Bu aşamada hedef kitlenin kimler olacağı belirlenir. Aynı zamanda bilgi toplamak için gerekli malzemenin hazırlanıp çoğaltılması da bu aşamada yapılır (Oliva, 2001). Etkili bir ihtiyaç değerlendirme için hedef grup üzerinde odaklanmak gerekir. Bunun için önce hedef grubun özellikleri tanımlanır, sonra, ihtiyacı belirlemek için strateji geliştirilir (Kemp ve diğerleri, 1998). Bu aşamada ihtiyaç değerlendirmenin nasıl yapılacağı planlanır. Bunun için de ihtiyaç değerlendirmenin ne amaçla yapıldığı, kimler tarafından yürütüleceği, sürecin özellikleri, kullanılacak teknikler ve nasıl değerlendirme yapılacağı belirlenir (Fer, 2011). Dolayısıyla etkili bir eylem (çalışma) planına gerek vardır (Demirel, 2005).
- **Bilgi toplama evresi:** Bu evrede bilgiler toplanmakta ve düzenlenmektedir. Bilgi toplamak için veri toplama araçlarından yararlanılmaktadır. Uygun örneklemin belirlenmesi, gerekli veri toplama araçlarının seçilmesi ya da geliştirilmesi ve bilgi toplama işleminin gerçekleştirilmesi bu aşamada yapılır. İhtiyaca uygun verileri toplamak önemlidir (Fer, 2011; Demirel, 2005). Gözlem ve görüşme gibi tekniklerden yararlanılabilir, anketler ve ölçekler kullanılabilir. Öğretim tasarımı için uzmanlardan, velilerden, öğretmenlerden, öğrencilerden ve yöneticilerden veri toplanabilir (Oliva, 2001).
- **Bilgileri çözümlenme evresi:** Bu evrede toplanan bilgiler analiz edilmektedir. Bilgiler analiz edilerek sınıflandırma yapılır, öncelik sırası oluşturulur ve ihtiyaçlar belirlenir. İhtiyaçlar öğretim hedeflerine dönüştürülür (Karacaoğlu, 2011; Oliva, 2001). İhtiyaçların önceliklerine göre sıralanmasında derecelendirme ölçekleri ya da frekans değerleri kullanılabilir (Kemp ve diğerleri, 1998). İhtiyaçların önceliklerine göre sıralanmasında ise ihtiyacın karşılanması halinde etkilenecek insan sayısı, ihtiyacın önemi ve ne kadar ciddi olduğu, bir hedef ile birden çok ihtiyacın karşılanma durumu, ihtiyaç öncelikleri için mevcut sıralamanın olması, ihtiyacın karşılanmasında gerek duyulan araçlar gibi ölçütler kullanılmaktadır (Demirel, 2005).
- **Sonuç ve raporlama evresi:** Bu evrede toplanan bilgiler rapor edilmekte ve kullanılmaktadır. İhtiyaç değerlendirme raporunda yapılan çalışmanın amacı, içeriği, süreci ve hangi sonuçlara varıldığı özetlenmektedir. Sonuçlar tablolarda gösterilebilir ve sonuçlara dayalı olarak önerilerde bulunmaktadır (Kemp ve diğerleri, 1998). Raporlamada ihtiyacın ya da problemin çözümü için elde edilen bilgiler anlaşılır bir şekilde sunulmaktadır. Toplanan bilgiler ihtiyaçlar çerçevesinde değerlendirilmekte ve yorumlanmaktadır. Öğretim tasarımı için düşünüldüğünde

belirlenen ihtiyaçlar öğretim niteliği taşıyorsa tasarımın diğer adımlarına geçilebilir (Fer, 2011). İhtiyaç değerlendirme aşamalarına Şekil 3’de yer verilmiştir.

Şekil 3
İhtiyaç Değerlendirmenin Aşamaları

Kaynak: Kemp, J. E., Morrison, G. R., Ross, S. M. (1998). *Designing Effective Instruction*, 2nd edition. Columbus, OH: Merrill.

Şekil 3’de görüldüğü gibi öncelikle planlama yapılmakta, veriler toplanmakta ve analiz edilmekte son olarak ise raporlanmaktadır.

İhtiyaç Analiz Teknikleri

İhtiyaç değerlendirme için kullanılacak farklı analiz teknikleri bulunmaktadır. Bu tekniklerin çoğunda, ilk adım olarak öğretim problemlerini tanımlanması gerekmektedir. İhtiyaç analiz teknikleri şu şekilde sıralanabilir (Fer, 2011): meslek analizi, organizasyon analizi, görev analizi, performans analizi, hedef analizi, öğretim ortamı analizi, öğrenen analizi, içerik analizi. Bu analiz tekniklerinden en sık karşılaşılanlarından biri iş ya da meslek analizidir. Meslek analizinde bir iş ya da meslek tanımı fonksiyonlara ayrılmaktadır. Bu fonksiyonlar bilgi, beceri, mesleki tutum ya da alışkanlıklardan oluşmaktadır. Meslek analizi bir mesleğin tanıtılmasına yardımcı olmaktadır. Meslek standartlarını ortaya koyduğu için işe gireceklerin seçiminde de fayda sağlamaktadır. Dolayısıyla hata ve yanlışları aza indiren bir işlemdir (Demirel, 2005; Karacaoğlu, 2011). Diğer bir teknik ise hedef analizidir. Hedef analizi bazı tasarımcılar tarafından ihtiyaç analiz sürecinin bir bölümü olarak ele alınmaktadır. Bu teknik daha odaklı ve dardır. Genellikle bir grupla çalışılarak bilgiler toplanmaktadır (Akkoyunlu, 2008).

İhtiyaç Analizi ve Değerlendirmesinde Kullanılabilecek Bilgi Toplama Araçları

İhtiyaç değerlendirme sürecinde ihtiyacın belirlenmesi için kullanılabilecek araçlar toplanan bilginin türüne göre değişebilmektedir (Fer 2011). Hangi aracın kullanıldığı ve nasıl kullanıldığı başarıyı sağlama açısından önemlidir (Şimşek, 2009). Bu araçlar anket, görüşme, kaynak tarama, tartışma, gözlem, test, yaşamsal olay çözümü olabilir. Her bir araç kısaca açıklanmıştır:

- **Anket:** Yapılandırılmış bazı sorular aracılığıyla bilgi toplamayı öngören ihtiyaç belirleme araçlarıdır. Anketler yüz yüze, telefonla ya da çevrimiçi ortamlarda uygulanabilir. Anket uygulanmasında beklenen katılımcıların dürüst bir şekilde yanıt vermesi ve buradan elde edilen veriler ışığında eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesidir (Şimşek, 2009). Anketler ucuz ve kolay araçlardır, geniş gruplara kolayca ulaşmaya imkân sağlamaktadır. Katılımcılar bir etkiye maruz kalmadığı için objektiftir, katılımcılar kendi yanıtlarını kontrol edebildikleri için güvenilirlik artmaktadır. Ancak diğer taraftan yüz yüze yapılmadıkça katılımcının soru sorma şansı yoktur

ya da soruyu yanlış anlayabilme durumu olabilir. Bazen de anketlerde beklenen oranda dönüş sağlanamayabilir (Fer, 2011).

- **Görüşme:** Görüşmede problemlere dayalı olarak ilgisi olabileceği düşünülen katılımcılarla yüz yüze söyleşiler yapılarak bilgi toplanmaktadır. Uygulama görüşme farklı şekillerde yapılabilmektedir. Bilgilendirme toplantıları, bireysel görüşmeler, danışmanlıklar, karşılıklı görüş alışverişinde bulunma, forumlar, paneller ya da sözlü değerlendirmeler görüşme şekillerine örnek olarak verilebilir (Şimşek, 2009). Üç farklı görüşme türünden söz edilebilir. Soruların önceden hazırlandığı yapılandırılmış görüşmeler, yine önceden soruların hazır olduğu ancak görüşme sırasında farklı soruların da sorulabildiği yarı yapılandırılmış görüşmeler ve son olarak önceden bir soru listesinin oluşturulmadığı katılımcının serbest bir şekilde düşüncelerini anlattığı yapılandırılmamış görüşmeler.
- **Kaynak tarama:** Kaynak taramada çözülmek istenen probleme ya da ihtiyaca ilişkin olarak yazılı kaynaklar incelenmektedir. İncelenen kaynakların uygun ve elverişli olması önemlidir. Kaynağın uygunluğu ise ihtiyaç değerlendirmenin amaçlarına uygunluğuna göre belirlenebilir. Yazılı kaynaklardan genellikle güvenilir bilgiler elde edilmektedir. Toplum, birey ya da bir konu alanına özgü var olan kaynakların yanı sıra eğitim programları, ders planları, sonuç raporları, eğitimsel araç gereçler, sınav evrakları, başarı kayıtları, kitaplar, makaleler, dergiler vb. kaynak olarak kullanılabilir (Arsal, 1998; Şimşek, 2009). Kaynak tarama birbiriyle ilişkili ve nitelikli veriye ulaşmayı sağlar, hızlı bir yoldur, ekonomiktir. Ancak diğer taraftan insanlarla iletişime yoğunlaşmak mümkün değildir, problemlerin sebeplerini tanımlamada yetersiz kalabilir (Karacaoğlu, 2011).
- **Tartışma:** Alanyazında bazı kaynaklarda öğretim tasarımında ihtiyaç değerlendirmede veri toplama kaynağı olarak tartışma yöntemine yer verilmektedir. Tartışmanın gereksinimlere ışık tutabileceği ve nitel verilere ulaşmayı kolaylaştırdığı ifade edilmektedir. Tartışmada herkesin görüşü alınabilmekte, beklenmedik katkılar ortaya çıkabilmektedir. Ancak diğer taraftan çoğulcu katılımın sağlanamaması durumunda yalnızca egemen konumda olan kişilerin görüşlerinin yansıtılması gibi bir durum da ortaya çıkabilmektedir (Şimşek, 2009).
- **Gözlem:** Gözlemde bir kişi, bir nesne ya da bir olay gerçek durumu ile izlenmektedir. Doğrudan bilgi edinme olanağı sağlayan gözlem ile gerçek durum olduğu gibi ortaya konulabilmektedir (Karacaoğlu, 2011). Doğal gözlem ve sistematik gözlem olmak üzere iki tür gözlem bulunmaktadır. Doğal gözlemde hiçbir müdahale bulunmamaktadır, kişiler doğal ortamında gözlemlenmektedir. Sistematik gözlemde diğer bir ifade ile güdümlü gözlemde ise bir planlama söz konusudur. Gözlemi yorumlayarak kayıt tutma, yanlış gözlem yapma gibi hata kaynakları oluşabilir. Birden fazla gözlemci kullanmak ya da gözlem formu kullanmak bu hataları önleyebilir. Gözlemler nitelikli ve birbiriyle bağlantılı bilgiler sağlamaktadır. Öğretim tasarımı açısından bakıldığında bir tasarımcı ne yaptığını net bir şekilde görebilir, araştırılan problem detaylı olarak açıklanabilir. Diğer taraftan gözlem zaman alan bir yöntemdir. Gözlemcinin işinde uzman olması gerekir ve bazen yanlış davranabilir. Gözlenenler de gözlem sürecinde rol yapabilir. Hem gözlem yapmak hem kayıt tutmak güç olabilir. Öğretim tasarımcısı gözlemde rol çatışmasına düşebilir (Fer, 2011).
- **Testler:** İhtiyaç analiz ve değerlendirmesinde testlerin uygulanması hedef kitlenin bilgi, tutum ve beceri açısından mevcut durumunu belirlemeye yönelik yapılmaktadır. Örneğin; akademik başarıyı ölçmede sıklıkla akademik başarı testleri kullanılmaktadır. Bu testlerden elde edilen durumlar eğitime yönelik hedefleri belirlemede yol gösterici olabilmektedir. Testlerde objektif ölçümler yapılmaktadır. Sınırlı özellikler açısından ölçüm yapılır. Hedef kitlenin kendisini değerlendirmesi söz konusu değildir.
- **Yaşamsal olay çözümlemesi:** Burada genellikle bir daha olması istenmeyen olayların ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesi bulunmaktadır. Bu çözümlemeler tamamen uzmanlık gerektirmektedir, zaman alır ve kapsamlı bir araştırma yapılmaktadır (Şimşek, 2009).

İhtiyaç değerlendirme öğretim tasarımının ilk aşamasını oluşturmaktadır. İhtiyaç türleri, ihtiyaç analizinde kullanılan yaklaşımlar, ihtiyaç değerlendirmenin aşamaları, ihtiyaç değerlendirmede kullanılan teknikler ve araçlardan elde edilen bilgilerle tespit edilen ihtiyaçlar öğretim tasarımına yön

vermektedir. Bu kapsamda ihtiyaç değerlendirmenin önemli olduğu ve buna ilişkin çalışmaların sayısının artırılması gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

- Abella, K.T. (1996). *Başarılı Eğitim Programları*, M. Barış (Çev.). Öteki Matbaası.
- Akkoyunulu, B., Altun, A. ve Soylu, M.Y. (2008). *Öğretim Tasarımı*. Maya Akademi Yayın Dağıtım.
- Arsal, Z. (1998). Program geliştirme sürecinde ihtiyaç analizinin yeri ve nasıl yapıldığına ilişkin program geliştirme uzmanlarının görüşleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Altschuld, J. W., & Lepicki, T. L. (2009). Needs assessment. *Handbook of Improving Performance in the Workplace*, 1(3), 771-791.
- Barbazette, J. (2006). *Training needs assessment: Methods, tools, and techniques*. John Wiley & Sons.
- Bilen, M. (1999). *Plandan Uygulamaya Öğretim*. Anı Yayıncılık.
- Brown, J. (2002). Training needs assessment: A must for developing an effective training program. *Public personnel management*, 31(4), 569-578.
- Demirel, Ö. (2005). *Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya*. Pegem A Yayıncılık.
- Fer, S. (2011). *Öğretim tasarımı*. Anı Yayıncılık.
- Grant, J. (2002). Learning needs assessment: assessing the need. *Bmj*, 324(7330), 156-159.
- Gündüz, E. (2006). Personel eğitim ihtiyaç değerlendirmesi için karar destek sistemi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Karacaoğlu, C. (2011). *Online eğitimde program geliştirme*. İhtiyaç Yayıncılık.
- Kaufman, R. A., Rojas, A. M., & Mayer, H. (1993). *Needs assessment: A user's guide*. Educational Technology.
- Kemp, J. E., Morrison, G. R., & Ross, S. M. (1998). *Designing effective instruction*, Columbus, Merrill.
- Mc. Neil, J.D. (1997). *Curriculum: A comprehensive Introduction*. Harper Collins Pub.
- Ocak, M.A. (2011). *Öğretim tasarımı: kuramlar, modeller, uygulamalar*. Anı Yayıncılık.
- Oliva, P.F. (2001). *Developing the curriculum*.
- Rossett, A. (1987). *Training needs assessment*. Educational Technology.
- Smith, P.L. & Ragan, T. J. (2004). *Instructional design*. Wiley.
- Sarkar, S. (2013). Competency based training need assessment–approach in Indian companies. *Organizacija*, 46(6).
- Stevens, A. & Gabbay, J. (1991). Needs assessment needs assessment.. *Health trends*, 23(1), 20-23.
- Şimşek, A. (2009). *Öğretim tasarımı*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Türk Dil Kurumu (2012). İhtiyaç. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 07.10.2023.